

Стаття надійшла до редакції 11.09.14

О. Осадчая, асп.

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

**ЯЗЫК ФАНТАСТИКИ
(на материале произведений украинских
писателей-фантастов начала XX столетия)**

Статья посвящена рассмотрению проблемы – язык произведений украинских писателей-фантастов начала XX века. Изучение языка украинской фантастики находится в контексте исследований языковых особенностей художественной литературы, а также изучения стилистических особенностей речи художественных текстов определенной эпохи и авторских идиолектов как ее частичных воплощений.

Ключевые слова: язык, измененная модальность, концепт, неологизм, научная фантастика.

O. Osadcha, graduate student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

**THE LANGUAGE FICTION
(on the material of Ukrainian science fiction writers of the early twentieth century)**

The article is devoted to works by Ukrainian fiction writers of the early twentieth century. Language learning of Ukrainian fiction is in the context of studies of linguistic features.

Ke ywords: language, modality change, concept, neologisms, science fiction.

УДК 821.161.2

Н. Парасін, кандидат філологічних наук, докторант
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

**ОЗНАКИ ПРОТОТИПІВ ЯК КОМПОНЕНТІВ
ПРОЦЕСУ КОГНІТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

У статті зроблено спробу узагальнити теоретичні основи поняття “прототип” в аспекті лінгвістичного використання. Установлено засадничі критерії виявлення прототипів, визначено основні ознаки прототипів.

Ключові слова: некласична теорія категоризації, критерії виділення прототипів, ознаки прототипів.

Сучасна лінгвістика постулює визначальну роль людського фактору в усіх галузях діяльності, зокрема, в аспекті сприйняття й інтерпретації світу довкола. У науці про

© Н. Парасін, 2014

мову укоренився когнітивний підхід, вироблений і зрощений з філософією свідомості, психологією, нейробіологією, наукою про штучний інтелект, психосемантикою тощо, тому вже звично, що лінгвісти говорять про ментальні одиниці та процеси, психічні уявлення, про організацію людського мислення й оперують термінами на позначення когнітивних структур – “концепт”, “сценарій”, “фрейм”, “прототип”, “схема”, “гештальт” тощо. Прототипна теорія класифікації і репрезентації знань, започаткована працями Л. Вітгенштейна, Е. Рош, Л. Заде, Дж. Лакоффа та інших, отримала подальший розвиток у працях слов’янських дослідників (Є. Бартмінський, П. Бжозовський, Н. Болдирев, О. Бондарко, А. Вежбицька, В. Дем’янков, Є. Кубрякова, Р. Фрумкіна), зокрема, й українських (І. Голубовська, А. Левицький, О. Левченко, Л. Ніжегородцева-Кириченко, В. Сидоренко, Н. Слухай, В. Старко та ін.). Незважаючи на існування певних наукових методик, напрямів, окремих праць, ресурси прототипного аналізу ще не вичерпані й відкривають перед дослідниками широкі можливості й нові аспекти пізнання процесів когнітивної діяльності й мовлення як його різновиду.

Від 70-х років ХХ століття, з часу оформлення в окрему наукову платформу, теоретичні постулати і методичні основи теорії прототипів і категорій базового рівня активно використовувалися в так званому західному науковому лінгвістичному ареалі, натомість в авангарді східнослов’янських когнітивних студій надовго закріпився термін “концепт”, різнобічне наукове осмислення якого стало серйозною платформою когнітивних узагальнень початку ХХІ століття. Сьогодні спостерігається розширення дослідницьких методик, активне введення в науковий обіг нових термінів і реанімація почасти призабутих. Показовим в аспекті обраної теми є зростання інтересу до використання в якості теоретичних засад термінів зі сфери прототипного аналізу – “прототип”, “базовий рівень”, “прототипна модель” тощо. Як наслідок – увиразнюється потреба в конкретизації основних критеріїв дослідження та в систематизації оновленої системи термінологічного апарату, що його обслуговує. Відтак метою нашої студії є виявити основні ознаки прототипів у векторі їх лінгвістичної апробації.

За критеріями прототипного підходу перший етап освоєння світу визначається специфікою космогенезу в проекті його первинної безпосередньої дії на сенсорну систему людини. Об’єкти реального довкілля виявляють певні подібності і розрізнення, тобто реальний світ не є хаотичним, він певним чином структурований. Це дає змогу нашій свідомості групувати об’єкти реального світу та інших можливих світів в певні мисленнєві структури – категорії. Чуттєво сприйняті об’єкти утворюють природні категорії, а когнітивні, концептуально зумовлені об’єкти – семантичні категорії. Відповідно онтологія світу відображена в нашій свідомості у вигляді категоризації як системи категорій. Елементи таких категорій нерівнозначні між собою: певні елементи є психологічно більш значимими, ніж інші. Це визначає внутрішню структуру категорій, в яких виділяються центральні, більш типові для певної категорії елементи, і менш типові. Ступінь наближення різних елементів категорії до ядра визначається також ступенем їх спільної подібності з прототипом. Навколо прототипів групуються в свідомості людини всі інші члени цієї категорії. Відповідно категорії формуються довкола прототипів, які виступають у ролі когнітивних точок референції (опорних точок). У них втілено всі найбільш характерні ознаки категорії, що дає змогу упізнати категорію за прототипом. Приналежність об’єкта до тієї чи іншої категорії визначається перш за все його поді-

бністю до прототипу, тобто наявністю у нього спільних з прототипом характеристик. Градація прототипних ознак за їх кількістю і значимістю для певної категорії зумовлює градацію (ступінь типовості) елементів категорії, які можуть утворювати неперервний континуум. Відповідно межі між категоріями можуть мати невизначений характер або характер перехідної зони, а самі категорії можуть не мати чітких меж. Внутрішня структура категорії визначається не вичерпним списком обов'язкових і найбільш суттєвих ознак (як цього вимагав класичний підхід), а різноманіттям характеристик, організованих за принципом “сімейної подібності”; найбільш значимими виявляються ті з них, які властиві прототипу і є спільними для всіх членів категорії. Наприклад, для категорії “птахи” це такі риси, як відкладання яєць, наявність дзьоба, наявність двох крил, наявність пір'я. Категорійна приналежність не зовсім типових і нетипових елементів та їх місце в структурі категорії визначаються також наявністю ознак, спільних з іншими, непрототипними членами категорії. Прототипні елементи когнітивних категорій мають найбільшу кількість характеристик, спільних з іншими членами цієї категорії, і найменшу кількість ознак, характерних для членів інших категорій. Відповідно прототипні елементи категорій максимально відрізняються від прототипних елементів інших категорій. Непрототипні або проміжні між категоріями елементи мають тільки певне число ознак, спільних з іншими елементами цієї категорії, і виявляють низку рис, властивих членам інших категорій.

Єдиної дефініції прототипу донині не існує. Прототип осмислюється як салієнтне явище двоїстого характеру. В одній із перших робіт Е. Рош, з іменем якої пов'язується виникнення теорії прототипів і категорій базового рівня, підкреслила, що “когнітивна репрезентація колірних категорій уміщує **інформацію**, яка використовується у сприйнятті кольору як фізичного стимулу (щось подібне до конкретного взірця кольору), до того ж репрезентація (образ) більше нагадує “**хороші**”, аніж “погані” **елементи** колірної категорії” (тут і далі виділення і переклад наш – Н.П.) [1: 15]. Виділені лексеми конкретизують бінарне розуміння прототипу: як умоглядного образу і як конкретного, реального взірця категорії. Ідея ментального характеру прототипів послідовно проводилася американським антропологом (Е. Рош) і в дослідженнях інших категорій, проте паралельно об'єктивувалося яскраве і доказове експериментальне обґрунтування наявності певного конкретного об'єкта, що може репрезентувати категорію загалом і виконувати роль прототипу, оскільки “найбільш економним з когнітивної точки зору їх (ментальних репрезентацій – Н. П.) кодом є конкретний образ типового представника категорії” [2: 30]. У подальшому розвитку категорії прототипів і елементів базового рівня розвивалися дві лінії студювання прототипу – як конкретного об'єкта і як абстрактної ментальної репрезентації. Ця тенденція зберігається й у сучасній лінгвістиці. Дефініційну полярність визначення підтримує О. Селіванова, яка тлумачить прототип як “мисленнєвий корелят найкращого взірця певного класу об'єктів, згідно з концепцією родинної схожості Л. Вітгенштейна, або найбільш типовий цілісний представник категорії, вибір якого пов'язаний з досвідом людини, виробленим шляхом її пізнавальної діяльності й особливостями її мислення” [3: 504].

У ролі прототипів можуть використовуватися різні за походженням і способом формування явища: типові приклади, стереотипи, ідеали, взірці, метонімічні і часткові моделі тощо [4: 123]. Типові приклади звичайно не усвідомлюються, їх використання має

автоматичний характер. Вони визнаються типовими усіма носіями мови і мають порівняно стабільний характер. Соціальні стереотипи (наприклад, типова мама – домогосподарка) зазвичай усвідомлюються і можуть бути не такими однозначними, різні представники етносу можуть по-різному визначати стереотипні риси. Соціальні стереотипи швидше змінюються в часі й використовуються для швидких суджень про людей, особливо в рекламі, в газетних статтях тощо. Одна і та сама категорія може мати прототипи різної форми, наприклад: категорія “Чоловік” може бути представлена ідеалом-прототипом (ідеальний чоловік – той, що добре заробляє, вірний дружині, користується повагою, симпатичний), стереотипом-прототипом (нероба, нецікавий, товстий). Певні категорії можна уявити через окремих членів, що є взірцями цієї категорії: Робін Гуд – взірець справедливості й хоробрості; про кожного або майже кожного члена категорії “Справедливий” можна сказати “Він справжній Робін Гуд”. Іноді категорія сприймається як цілість через її метонімічний заміник, наприклад, через меншу категорію. Так, категорія “Дієслово” сприймається через підкатегорію “Акціональне дієслово”; щоб уявити собі відносну величину чисел, ми використовуємо часткову модель чисел тощо.

У результаті аналізу експериментальної й теоретичної діяльності когнітивних психологів, мовознавців, фізіологів та представників інших наук виокремлено кілька основних причин виникнення прототипних явищ [5: 190]. Експерименти, побудовані на основі вивчення кольору і форми, з яких починались дослідження Е. Рош, акцентували роль фізіологічних критеріїв, згідно з якими прототипність визнається наслідком фізіологічної структури перцептивного апарату. Незважаючи на соціальні, вікові, культурні чи будь-які інші фактори, людина відносить певний спектр колірних ознак до червоного, а інший – до синього кольору. Очевидно, що сфера застосування цієї гіпотези дуже незначна: з її допомогою можна пояснити тільки структуру тих категорій, які безпосередньо зв'язані з перцепцією.

Дія психологічних факторів полягає у центруванні процесу сприйняття довкола салієнтних, виділених об'єктів. Ефекти психологічної нерівнозначності об'єктів категорії підтверджуються експериментами з оцінки так званих термінів градації – “майже”, “в принципі” тощо [6]. Якщо всі елементи категорії є її рівноправними представниками, то у реченнях “Х в принципі належить до категорії У” можна було б на місце “Х” довільно підставити будь-який член категорії. Проте Дж. Лакофф довів, що це не так. Якщо речення “Горобець є птахом” і “Пінгвін є птахом” є природними, то трансформації цих речень через включення коефіцієнта “термін градації” виявляє “різну міру членства екземплярів у категорії”: речення “Пінгвін в принципі є птахом” є допустимим, а речення “Горобець в принципі є птахом” сприймається як недопустиме.

Референційний критерій обґрунтовує існування прототипності тим, що певні члени категорії мають більше спільних властивостей з одними членами категорії і менше – з іншими представниками цієї категорії або мають спільні властивості з більшістю представників категорії. У дослідженнях, спрямованих на залучення мовного матеріалу, такий прототип розвинувся у модель чистоти ознак.

За статистичним критерієм прототипами категорії є її найбільш частотні репрезентанти. Предметом вивчення було вибрано назви овочів, фруктів, засобів пересування, види спорту, інструменти столяра, меблі, одяг, зброя, види хвороб і злочинів. У кожній категорії встановлено об'єкти, які називалися респондентами найчастіше [7].

І в проекції абстрактного набору ознак, і у вигляді певного конкретного об'єкта чи його ментального образу прототип об'єктивує низку дефініційних характеристик. Перш за все він указує на салієнтне (психологічно виділене) явище, зауважене ще Б. Брауном і Е. Леннербергом (1954 р.) [8], які установили, що з кількох відтінків кольору, кожен з яких може бути позначений спільним для категорії найменуванням, виділяється фокусний (фокальний), такий, що відповідає цьому найменуванню більшою мірою, аніж інші. Дещо пізніше психологічну виділеність окремих кольорів підтвердили Б. Берлін і П. Кей у результаті дослідження “базових кольорів” [9 : 1–4], установивши, окрім того, еволюційну системність кольоропозначень. Важливо, що вони визначили критерії виявлення фокусного кольору на мовному рівні. Для того, щоб відповідати вимогам “фокальності”, номінатив колірної ознаки має бути непохідним; його значення не повинно містити вказівки на відтінок іншого кольору; слово мусить реалізувати високу здатність поєднуватись з предметними реалізаторами колірної ознаки; лексема на позначення кольору має бути психічно значимою для носіїв мови.

Займаючись вивченням кольору і форми в 60–70-х роках ХХ століття, Е. Рош акцентувала на психологічних аспектах салієнтності у варіантах: а) виділеності впізнавання: респонденти, у яких відсутня складна система кольоропозначень, швидше впізнають фокальні кольори; б) виділеності вікового сприйняття: назви основних кольорів швидше запам'ятовуються і вивчаються в дитячому віці; в) виділеності заучування: назви фокальних кольорів швидше заучуються респондентами, у яких відсутня складна система певної класифікації (учасниками експерименту були аборигени Нової Гвінеї, у мові яких існувало тільки два слова на позначення кольорів); г) виділеності узагальнення: фокальні взірці сприяють формуванню узагальнених висновків [10].

На рівні мовлення салієнтність проявляється перш за все в ефекті типовості, який сприймається сучасними науковцями як основний критерій виявлення прототипів. Фактор типовості означено як проблему теоретичного рівня уже самим її формулюванням: чи має смисл, з погляду учасників експерименту, питання про те, що є “кращим” представником певного класу. Об'єктивність критерію було доведено в ході експериментальної діяльності. Зокрема, завдання назвати типового птаха не здивувало респондентів, з якими працювала Е. Рош; окрім того, визначені самими респондентами члени категорії були оцінені ними за 7-бальною шкалою, тобто був визначений ступінь типовості. Найбільш типовим фруктом виявились апельсин і яблуко, найбільш типовими предметами категорії “меблі” – крісло і диван, найбільш типові птахи, за Е. Рош, – вільшанка і горобець, найбільш типовою зброєю є рушниця і пістолет тощо. Найменший “ступінь типовості” мають оливи в категорії фруктів, ліфт у категорії засобів пересування, вентилятор і телефон у ролі меблів, туфлі – у категорії зброї [11].

Механізм опрацювання дійсності на основі формування прототипів є автоматичним, його діяльність зафіксовано психологами уже в 3–4-місячних дітей. В експериментах П. Д. Еймса і П. С. Куїна [12] дітям у віці від трьох до семи місяців пред'являли різні картинки з зображенням коня. У контрольній серії разом з зображенням коня було запропоновано інше зображення. Немовлята довше дивились на зображення іншого предмета, що опосередковано засвідчує їх здатність до категоризації на образному рівні. Про можливість раннього формування категорій за принципом прототипного зіставлення свідчать факти підвищення страху дітей семи-одинадцяти місяців перед незнайомими дорослими тощо.

Прототипу властивий специфічний статус – він здатен замінити в ментальних схемах категорію загалом. Підтвердження прототипних ефектів було отримано в процесі експериментів, спрямованих на виявлення закономірностей підстановки слів у реченні. Якщо семантичні категорії опрацьовуються як “прототип” і “дистанція від прототипу”, то кращий представник категорії з більшою вірогідністю, аніж гірший, може замінити вищу за ієрархією, суперординатну назву категорії (наприклад, вищою є вірогідність заміни слова “птаха” словом “горобець”, аніж словом “пінгвін”). Для перевірки цього твердження перша група учасників придумала речення з назвами суперординатних категорій (наприклад, птах, фрукт, засіб пересування), авторами експерименту ці назви були замінені іншими, що відповідали різній мірі прототипності (птаха – на горобець, індик, пінгвін тощо). Друга група учасників оцінювала отримані результати з погляду їх “природності / неприродності”. Підрахування результатів показало наявність лінійної залежності між ступенем прототипності й підстановкою у речення. Наприклад, у реченні “Двадцять птахів часто сідають на проводи” заміна “птахи” на “горобці” оцінювалася як нормальна, а “птахи” на “індики” сприймалася як аномалія [13: 25].

Теоретично декларуючи універсальність прототипів, Е. Рош насправді практично запрограмувала обґрунтування їх відносного характеру, оскільки величезний інтерес до її експериментів зумовив відповідні аналогічні студії представниками інших культур, в результаті було виявлено залежність прототипів від культурної специфіки етносу, видів діяльності його представників, особливостей географічного середовища тощо. Так, слов’яни категорію числа сприймають через цифри “три” і “сім”, якщо б подібні експерименти проводились серед китайців, то вони б зреалізували цифру вісім, оскільки в їх уявленні це щасливе число, яке притягує везіння [14].

Не підлягає сумніву і залежність прототипів від окремих часткових факторів, зв’язаних із специфікою явища навіть серед членів однієї культури. Цікавими з цього погляду є абсолютно різні результати спроб виявити прототип птаха. Для представників англomовного населення типовим птахом визначено вільшанку, у слов’янських культурах вільшанка займає периферійну позицію, а однозначного, так би мовити, етнічного прототипу виявити не вдалось. В. Сибул на основі вивчення думки росіян з різних територій (жителів Москви, Омська та ін. міст), а також громадян Німеччини і США, універсалізує образи орла і голуба [15: 19], зовсім інші факти, визначені на основі анкетування москвичів, наводять І. Високов і Д. Люсін (цитуємо за запропонованим спадом типовості): шпак, галка, ворона, синиця, сокіл [16: 100]. Відтак питання етнічного / групового / індивідуального рівня прототипної характеристики, на нашу думку, потребує більш детальних студій.

Як суспільні явища прототипи підвладні історичній змінності. Залежність прототипів від часу базується на еволюції суспільної думки, діалектиці ціннісних норм тощо. Якщо для українців середини ХХ століття еталон жіночої краси формувався, за словами В. Винниченка, за допомогою “губок, як пуп’янок, червоних, як добре намисто”, “підборіддя, як горішок”, “цік, як повная рожка”, порівнянням з “маківкою на городі”, то індивідуальний, а можливо, етнічний прототип початку ХХ століття вербалізувався іншими формами: “Чорна, без лиску, товста коса; невисокий, трохи випнутий лоб; ніс тонкий, рівний, з живими ніздрями; свіжі, наче дитячі губи, що якимось мило загинались на кінцях; легка смага на матових, наче мармурових щоках і великі, надзвичайно великі,

з довгими віями, темно-сірі очі, з яких, здавалось, дивлячись, наче лилося якесь тихе, м'яке, ласкаве світло, – то була й уся краса цієї дівчини” [17]. З погляду молоді нашого часу такі характеристики навряд чи можна вважати взірцем сучасності.

Головну причину появи прототипів як наукової абстракції вчені вбачають в ефективності категорій, побудованих за прототипним принципом: вони більш гнучкі, більш відкриті для нових членів, а значить здатні розвиватися. Прототипний підхід дозволяє узгодити два необхідних принципи когнітивної діяльності: а) принцип структурної стабільності, що полягає в можливості на певний час зберегти усталений спосіб організації системи категорій і реалізується в основному прототипами; б) принцип гнучкого пристосування, що є функцією периферії і забезпечує системі достатню гнучкість для можливого пристосування до зміни умов [18: 288 – 289].

Треба підкреслити ще одну рису прототипів – їх образність, проте в цьому аспекті важливо пам'ятати, що прототип – це не образ конкретного об'єкта або приклад певного індивіда чи ситуації, або, власне, не тільки конкретна реальія. При формуванні цього виду когнітивних схем відбувається узагальнення образної інформації, і прототип як когнітивна схема є абстракцією комбінацій значимих властивостей.

Отже, найсуттєвіші характеристики прототипу як когнітивної схеми полягають у тому, що прототип: служить когнітивною схемою для категоризації; ефективний для складних об'єктів, у яких ознаки віднесення до класу багатозначні і не піддаються формальній класифікації; формується і функціонує на основі безпосередньо сприйнятої суб'єктом сенсорної інформації; механізм формування є вродженим когнітивним механізмом, що функціонує автоматично; прототип піддається експериментальному формуванню.

Теоретичні узагальнення дадуть змогу виявити прототипи на рівні мовної творчості окремої особистості і етносу загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Rosch E. Human Categorization / E. Rosch // *Studies in Cross-Cultural Psychology*. — 1977. — Bd. 1. — P. 1 – 49.
2. Rosch E. Cognition and Categorization / E. Rosch, B. Lloyd // Hillsdale NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 1978. — P. 27 — 48 p.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. — Полтава : Довкілля – К., 2006. — 716 с.
4. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении / Джордж Лакофф; [пер. с англ. И. Б. Шатуновского]. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 792 с. — (Язык. Семиотика. Культура).
5. Geeraerts D. The semantic structure of the indirect object in Dutch / D. Geeraerts // *The Dative* [ed. by W. Van Langendonck & W. Van Belle]. — Vol. 2. Theoretical and contrastive studies. — 1998. — P. 185 – 210.
6. Lakoff G. Hedges: A study in meaning criteria and the logic of fuzzy concepts / G. Lakoff // *The 8th Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*. – Chicago : University of Chicago Linguistics Department, 1972. — P.183 — 228.
7. Rosch E. Cognitive representations of semantic categories / E. Rosch // *Journal of Experimental Psychology : General*, 1975. —104. — P. 192 –233.

8. Brown R. A study of language and cognition / R. Brown, E. Lenneberg // Journal of Abnormal and Social psychology. — 1955. — P. 454–462.
9. Berlin B. Basic Color Terms. Their Universality and Evolution / B. Berlin, P. Kay — Berkeley : Center for the Study of Language and Information, 1969. — 210 p.
10. Rosch (Heider) E. “Focal” color areas and the development of color names / E. Rosch // Developmental Psychology. — 1971. — № 4. — P. 44–455.
11. Rosch E. Cognitive representations of semantic categories / E. Rosch // Journal of Experimental Psychology : General, 1975. — 104. — P. 192–233.
12. Eimas P. Studies on the formation of perceptually based basic-level categories in young infants / Eimas P. D., Quinn P. C. // Child Development. — 1994. — N. 65. — P. 903–917.
13. Rosch E. Human categorization / E. Rosch // Studies in Cross-Cultural Psychology [ed. by N. Warren]. — Vol. I. — London, New York, San Francisco : Academic Press, 1977. — P. 1–49.
14. Дзюба Е. В. О видах и структуре категорий / Е. В. Дзюба // Вестник Нижегородского государственного лингвистического университета имени Н. А. Добролюбова. — 2012. — Выпуск 19. — С. 20 – 33.
15. Сибул В. В. Структура лексико-семантического поля птица в языковом сознании носителей русского, английского и немецкого языков : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.19 “Теорія мови” / В. В. Сибул. — Москва, 2007. — 23 с.
16. Високов И. Е. Эффекты типичности в задачах распознавания семантических отношений / И. Е. Високов // Психологический журнал. — 1996. — Том 17. — № 6. — С. 95–101.
17. В. Винниченко. Краса і сила. Повісті та оповідання [Електронний ресурс] / Винниченко Володимир. — Київ : Дніпро, 1979. — 752 с. — Режим доступу : <http://toloka.hurtom.com/viewtopic.php?t=43355>.
18. Рахилина Е. В. Когнитивная семантика: история, персоналии, идеи, результаты / Е. В. Рахилина // Семиотика и информатика. – 1998. — Вып. 36. — С. 274–323.

Стаття надійшла до редакції 03.09.14

Н.Д. Парин, кандидат филологических наук, докторант
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

ОСОБЕННОСТИ ПРОТОТИПОВ КАК КОМПОНЕНТОВ ПРОЦЕССА КОГНИТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье осуществлена попытка обобщить теоретические основы понятия “прототип” в аспекте лингвистического использования. Определены главные критерии выделения прототипов, обобщены базисные признаки прототипов.

Ключевые слова: *неклассическая теория категоризации, критерии установления прототипов, признаки прототипов.*

THE CONCEPT "PROTOTYPE" IN THE CONTEXT OF LINGUISTIC USAGE

The article attempts to summarize the theoretical foundations of the «prototype» concept in the aspect of linguistic use. The main criteria for accentuation of prototypes are identified; the basic features of prototypes in the aspect of linguistic use are summarized.

Keywords: *non-classical theory of categorization, criteria for establishing prototypes, features of prototypes.*

УДК 811.161.2'371'27

І. Шкіцька, д-р філол. наук, доцент

Тернопільський нац. економічний ун-т, Тернопіль

РЕАЛІЗАЦІЯ МОВЛЕННСВОЇ СУБТАКТИКИ ВИРАЖЕННЯ ПОЗИТИВНОГО СТАВЛЕННЯ ДО АДРЕСАТА В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

Статтю присвячено вивченню мовленнєвої субтактики вираження позитивного ставлення до адресата в поетичній творчості Т. Г. Шевченка. З'ясовано прямі та опосередковані способи вираження прихильності до адресата в поезіях Кобзаря. Визначено специфіку мовних засобів репрезентації досліджуваної субтактики. Описано прийоми посилення впливу на адресата. Виокремлено звертання-маркери прихильності.

Ключові слова: *комунікативна тактика підвищення значимості адресата, субтактика вираження позитивного ставлення до адресата, прийом посилення впливу, звертання-маркери прихильності, висловлювання.*

Т.Г. Шевченка можна без перебільшення назвати знавцем людських душ. Його поетичні твори, незважаючи на жанрову належність, відзначаються динамізмом, діалогічністю, емоційністю, навіть імперативністю. Мовознавство має у своєму доробку багато різноаспектних і ґрунтовних наукових розвідок, присвячених поетичній спадщині великого Кобзаря. Передусім ідеться про праці Л.А. Булаховського, В.А. Чабаненка, В.С. Ващенко, В.С. Ільїна, К.П. Дорошенка та ін. Серед сучасних дослідників Шевченкової мови назвемо В.І. Кононенка [1], В.В. Жайворонка [2], В.М. Русанівського [3], Н.В. Слухай і Ю.Л. Мосенкіса [4], Г.К. Конторчук [5] тощо.

Незважаючи на велику кількість таких наукових праць, вивчення мови поетичних творів Т.Г. Шевченка у світлі нових мовознавчих напрямів є актуальним і перспективним. Сказане стосується і прагмалінгвістики – науки про мову, що розглядає мовні засоби крізь призму їх функціонування в дискурсі. Зокрема, на нашу думку, цікавим видається дослідження комунікативних стратегій і тактик, репрезентованих у Шевченкових поезіях, виявлення комунікативних прийомів, типових мовних засобів, характерних для певних ситуацій спілкування, змодельованих Кобзарем, з'ясування їх функцій.

Метою нашої статті є дослідження однієї із субтактик мовленнєвої тактики підвищення значимості адресата – субтактики вираження позитивного ставлення до нього, зокрема опис прямих та опосередкованих способів її репрезентації в поетичній спадщині